

ETO: 81*276.11(497.113=511.141)
78.071.2-028.41RÚZSA M.
DOI: 10.19090/hk.2025.1.135-150

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

NÉMETH Miklós

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Nyelvészeti Tanszék
Szeged, Magyarország
nicola@hung.u-szeged.hu
ORCID 0000-0002-4133-7537

TÓTH Lúcia

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar
Szeged, Magyarország
toth.lucia97@gmail.com
ORCID 0009-0007-3285-9185

EGY VAJDASÁGI MAGYAR ÉNEKESNŐ KIEJTÉSÉNEK MEGÍTÉLÉSE SZÜLŐFÖLDJÉN

Assessment of the pronunciation of a Hungarian singer
from Vojvodina in her homeland

Stavovi o izgovoru vojvođanske mađarske pevačice
u njenom rodnom kraju

Kutatásunk módszertanát tekintve a perceptuális dialektológia eredményeire és gyakorlataira épít, melynek központi kérdése, hogyan viszonyulnak a hétköznapi beszélők a nyelvi sokféleséghez és a nyelvi változáshoz, illetőleg hogy milyen mértékben tudatosul bennük anyanyelvük heterogenitása és változása. Kutatásunk fő kérdése, hogy történt-e változás a vajdasági énekesnő kiejtésében azután, hogy médiaszereplővé és híres előadóvá vált Magyarországon – egy nagyjából tíz évet átfogó időszakot vizsgálunk. Vizsgálatunk módszertani újdonsága, hogy nem fonetikai mérésekkel válaszoljuk meg a fenti kérdést, hanem hétköznapi kishegyesi beszélők nyelvi ítéleteire alapozzuk megállapításainkat. Az ő véleményükre hagyatkozunk például azzal kapcsolatban, hogy egy-egy felvételen kishegyesi vagy standard módon ejti-e Rúzsa Magdolna a magánhangzókat. Továbbá azt is vizsgáljuk, hogy az előadó beszédében bekövetkezett változások milyen mértékben tudatosulnak a

helyi nyelvjárás beszélőiben, és ők maguk miképpen reagálnak a változásra, hogyan értékeli azt. Arra is rákérdeztünk, adatközlőink hogyan és milyen mértékben kapcsolják össze gondolkodásukban a településre jellemző ejtismódot a helyi identitással: mennyire értékeli a szolidaritás megsértésének az énekesnő kiejtésének megváltozását.¹

Kulcsszavak: perceptuális dialektológia, vajdasági nyelvjárás, kiejtés, énekes

A kutatás hazai szakirodalmi előzményei

Korábban folytak már olyan hazai vizsgálatok szociolingvisztikai módszerekkel, amelyek egy-egy olyan közéleti vagy médiaszereplő nyelvhasználatát vizsgálták, akinek alapnyelvváltozata nyelvjárási, és ezért nem egyezik a magyar médiában szinte egyeduralkodó standarddal. Ezek közül az egyik, Molnár – Sinkovics (2015), egy politikai közéleti szereplő nyelvhasználatát vizsgálta nyilvános megszólalásokban – különféle helyszíneken és beszédhelyzetekben. Kutatásukban Makó polgármesterének nyelvhasználatát vizsgálták a (média) nyilvános térben abból a szempontból, hogy milyen mértékben érvényesül benne a Szeged környéki nyelvjárás legjellemzőbb sajátossága, az *ő*-zés. A helyszínek és szituációk jelentősen eltértek egymástól: egy ifjúsági fesztivál megnyitója, egy stúdióbeszélgetés a városi televízióban és egy plenáris ülés a magyar parlamentben. Az elemzés kimutatta, hogy a változó standard és nyelvjárási változatának használati megoszlása korrelációt mutatott a helyszínnel és a szituációval.

Egy másik kutatás (Szabó-Gilinger – Kontra 2011) azt vizsgálta, hogyan változott a palóc emblematisztikus rövid illabiális *á*-jának és hosszú labiális *ā*-jának ejtése az évek során az országos televíziós csatornákon rendszeresen feltűnő Reisz András meteorológus beszédében. Módszerük fonetikai méréseken alapult: a Praat programot (URL1) használták az adatok elemzéséhez. A vizsgálat fő kérdése volt, hogy közeledett-e Reisz András beszéde a standard nyelvváltozathoz a vizsgált fonetikai változók változatainak használatában a televíziós szereplések során. Kutatásuk kimutatta, hogy van bizonyos standardhoz igazodás a vizsgált személy nyilvános szerepléseiben. Ez azt jelenti, hogy a Reisz András által ejtett magánhangzó-változatok a középpalóc nyelvjárásra jellemző ejtés felől közelítenek a standard beszédhangok fonetikai jellemzőihez. Ez utóbbi kutatás jellegében közelebb áll jelen vizsgálatunkhoz, mivel ennek szintén az a célja, hogy egy médiaszereplő nyelvhasználatának standard felé tolódását (vagy attól való távolodását) mutassa be az idő dimenziójában.

¹ A tanulmány a 21. Élőnyelvi Konferencián 2021. november 4-én *Lehet-e valaki próféta a saját hazájában? Egy határon túli énekesnő kiejtésének megítélése szülőföldjén* címen elhangzott előadás alapján készült.

A kutatás közvetlen előzményei

Kutatásunk közvetlen előzménye (Németh 2021), melynek témája az a YouTube videómegosztón lezajlott kommentháború volt, amely Rúzsa Magdolna *Szerelem* című számának kiejtési sajátosságai körül bontakozott ki a zenehallgatók között. A hétköznapi beszélők között zajló élénk vitában a *szerelem/szerelmes* és más, a számban énekelt szavak *e* magánhangzóinak ejtése volt a leggyakrabban említett nyelvhasználati kérdés. A hozzászólók közötti nézetkülönbségek alapja az volt, hogy köznyelvi *e* hangokat ejt-e Rúzsa Magdolna (a továbbiakban: R. M.) a zeneszámban. Ehhez azonban további problémakörök kapcsolódtak: hogyha nem standard *e* hangokat ejt, akkor ezek miben és hogyan térnek el a köznyelvben megszokott ejtéstől (nyíltabbak vagy zártabbak)? További vitatéma volt, hogy mi lehet az eltérések oka. És természetesen az is jelentős vitát generált, hogy a kiejtésnek a köznyelvtől való eltérése miképpen értékelendő: pozitívan vagy negatívan. A tanulmány megkísérelte a bejegyzéseket tevő hétköznapi beszélők eltérő véleményét típusokba rendezni. A vélemények egyik meghatározó vonulata az volt, amely azt állította, hogy az énekesnőt olyan fonetikai jegyek miatt támadják, melyek az ő anyanyelvváltozatának sajátosságai, és amelyek vajdasági szülőföldjének, Kishegyesnek a kiejtésére jellemzőek. (A különféle további vélemény típusokra lásd Németh 2021.)

Ezekről a kérdésekről tanár szakos hallgatóimmal is beszélgettünk a nyelv és társadalom órákon, amikor jelentkezett egy diák, akinek a kishegyesi nyelvjárás az alapnyelvváltozata, és aki biztosan állította, hogy a szóban forgó zeneszámban nem a kishegyesi nyelvváltozatra jellemző *e* hangokat ejti az énekesnő. Ez a hallgató jelen tanulmány társszerzője. Mivel ő született beszélője a kishegyesi nyelvjárásnak, véleményét a zeneszám *e* magánhangzóinak nem kishegyesies ejtéséről el kellett fogadnom. Ekkor fogalmazódott meg az ötlet: kérdezzük meg magukat a kishegyesieket az énekesnő kiejtéséről, az abban lezajlott esetleges változásokról, hiszen náluk hitelesebben senki nem tudja megítélni, hogy R. M. a település nyelvére jellemző kiejtést képviseli-e a szóban forgó zeneszámban és más felvételeken. Ezután fogtunk hozzá a kutatás és a terepmunka megtervezéséhez.

A kutatás fő jellemzői és alapkérdései

Kutatásunk módszertanát tekintve a perceptuális dialektológia (lásd Preston 1989) eredményeire és gyakorlatára épít, melynek központi kérdése, hogyan viszonyulnak a hétköznapi beszélők a nyelvi sokféleséghez és a nyelvi változásokhoz, illetőleg hogy milyen mértékben tudatosul bennük anyanyelvük heterogenitása és változása. Vizsgálatunk módszertanának újdonsága, hogy hétköznapi

beszélők nyelvi ítéleteire alapozzuk megállapításainkat, nem pedig fonetikai mérésekkel kívánjuk bizonyítani a vizsgált személy nyelvhasználati eltéréseit, így annak a kérdésnek az eldöntését is, hogy egy-egy felvételen kishegyesi vagy standard módon ejti-e R. M. a magánhangzókat. A központi kérdés az, hogy mi történt R. M. nyelvhasználatában a médiaszereplővé (ünnepelt előadóvá) válást és a Magyarországra költözést követően egy nagyjából tíz évet átfogó időszakban. Kísérleti jellegű kutatásunk általánosabb célja, hogy teszteljük és bemutassuk a perceptuális dialektológiai módszerek alkalmazhatóságát az egyén kiejtésében végbement változások regisztrálásában és értékelésében.

A főnti kérdések megválaszolásához olyan kérdőíves kutatást terveztünk, amelyben kishegyesi beszélőket kérdeztünk meg az énekesnő kiejtéséről – két szabadon elérhető videóanyagot meghallgattatva velük. Az egyik az R. M. első televíziós szereplésekor, 2003-ban készült rövid beszélgetés a Megasztár tehetségkutató verseny válogatóján (URL2), a másik vizsgálatba bevont anyag pedig a már említett *Szerelem* című dal hivatalos klipje (URL3). Amikor az anyagokat kerestük a megítéltetéshez, korlátozottak voltak a lehetőségeink – tekintettel arra, hogy az előadói pálya kezdetéről nagyon kevés magyar nyelvű (akár énekelt) videóanyag állt rendelkezésre.

Szükséges megjegyezni, hogy a vizsgálatba bevont két felvétel között jelentős eltérés van: egyikén beszél, amíg a másikon énekel az előadó. A vonatkozó szakirodalom (Deme–Grácsi–Markó 2016, 40) megerősíti, hogy az énekelt és a beszédben ejtett magánhangzók mérhetően más-más fonetikai tulajdonságokkal rendelkeznek. Ezt a kérdéskört szoprán éneklés esetében vizsgálva arra a következtetésre jutnak, hogy „a magas alaphfrekvenciájú szoprán éneklés során tehát gyakorlatilag nem ejthetők és nem is ismerhetők fel a kotta szövegében feltüntetett magánhangzók”. Deme (2015, 111) kutatásában egy szoprán énekesnő által kiénekel hangok percepcióját vizsgálva megállapítja, hogy

az egyes magánhangzók az ejtési szándék szerinti azonosítása – az elvárásoknak megfelelően – csökkent az alaphfrekvencia emelésével, tehát minél magasabb alaphfrekvencián énekelte az egyes magánhangzókat az énekes, annál kevésbé ismerték fel azokat a hallgatók az ejtési szándék (azaz az énekesnek a produkciós felvételnél mutatott stimuluslista) szerint (Deme 2015).

A jelen kutatásban felhasznált dal nem magas alaphfrekvenciájú szoprán produkció – ettől függetlenül bizonyos mértékben szükségszerűen eltérhetnek egymástól az énekesnő beszédben és a dalban ejtett beszédhangjai. Mindazonáltal nem szükséges olyan jelentős észlelési nehézségekkel számol-

nunk, mint a szakirodalomban idézett magas frekvenciájú szoprán éneklés esetében. Megjegyzendő továbbá, hogy kutatásunk nem a kétféle hanganyagban ejtett magánhangzók tényleges akusztikai tulajdonságainak feltárására irányul, hanem a hangok percepciójára: arra, hogy miként észlelik a megkérdezett kishegyesiek ezeket a hangokat, és milyen mértékben azonosítják őket saját anyanyelvjárásuk hangkészletének elemeivel (például az *ě–e* tartományban), és e műveletek eredőjeként mennyire tartják az előadó kiejtését kishegyesiesnek. A kérdésekre adott válaszaik azt mutatják, hogy a beszédben és énekben ejtett hangok percepciója nem ütközött jelentős akadályokba, a válaszaikból kirajzolódó kép pedig azt erősíti, hogy észlelésük megbízhatóan és jellemzően hasonló eredménnyel működött.

Elemzésünkben az alábbi kérdésekre kívánunk választ kapni:

1. Mennyire azonosítják adatközlőink R. M. beszédét saját településük nyelvjárásával
 - a) az első, 2003-as szereplés alkalmával;
 - b) a második, 2012-es szerepléskor?
2. Változott-e R. M. kiejtése 2003 és 2012 között?
3. Ha változott, mely jegyeiben?
4. Változott-e az *e/ě* hangok ejtése? (Mivel ez az internetes kommentháborúban fő tartalmi elem volt.)
5. Ha változott R. M. beszéde (például közeledett a magyarországihoz, a standardhoz stb.), akkor hogyan értékeli ezt a változást: pozitívan vagy negatívan?
6. Végül: mennyire befolyásolja az adatközlőket maga a beszéd, a kiejtés abban, hogy milyen mértékben tartják kishegyesinek az énekesnőt?

A terepmunka sajátosságai, adatközlők, helyszín

A kutatás helyszíne Kishegyes (szerbül Mali Idoš) község. A település Szerbia Vajdaság tartományában, Topolya és Szenttamás között félúton található, és az 1920-as trianoni döntés értelmében került Magyarországtól Jugoszláviához, a mai Szerbia jogelődjéhez. Kishegyes kb. 70 kilométerre fekszik a magyar államhatártól. A közel ötezer lakosú településen a magukat magyarnak vallók aránya nagyjából 87%. Vizsgálatunk szereplője, R. M. Kishegyesen töltötte gyermekkorát, ott járt iskolába.

Az anyaggyűjtés 2021 júliusában és augusztusában folyt Kishegyesen. A terepmunkás tanulmányunk egyik szerzője, Tóth Lúcia volt, aki az egyetem

megkezdéséig Kishegyesen élt, és a helyi nyelvjárást beszéli alapnyelvváltozatként. A vizsgálathoz a két, már említett videóanyagot használtuk föl – ezeket kellett meghallgatniuk az adatközlőknek. Vizsgálati eszközünk a kérdőív volt, amelyet a terepmunkás és az adatközlő beszélgetése közben a terepmunkás töltött ki az adatközlő válaszaival. A vizsgálat közreműködőivel beleegyező nyilatkozatot töltettünk ki. A kérdőíves adatfelvételtől és a beszélgetésről nem készültek hangfelvételek, a beszélgetéseket jellemzően adatközlőink otthonában folytattuk le.

Az adatközlők kiválasztásában az ismerősöket céloztuk meg, és az „ismerős ismerőse” módszert követtük. Ugyanakkor törekedtünk arra, hogy a mintában arányosan jelenjenek meg a különféle életkori és iskolázottsági csoportok és a nemek. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy tizennyolc fős mintánk esetében a kis elemszám következtében nincsen relevanciája sem az adatok százalékos bemutatásának, sem statisztikai elemzési módszereknek. Ezzel együtt is úgy gondoljuk azonban, hogy a vizsgálat eredményeiből kiderül, vajon azért tartják-e R. M. éneklését nem standardnak a magyarországi kommentelők, mert lakóhelye nyelvjárási sajátosságait mutatja. Ugyanígy releváns válaszokat kaphatunk a főttebb megfogalmazott többi kérdésünkre is.

Az interjú szituációját úgy lehet jellemezni, hogy az nélkülözte az ilyen típusú kérdőíves vizsgálatok beszédhelyzetét jellemző formalitást, és az adatközlők részéről sokszor felmerülő bizalmatlanságot és „vizsgahangulatot”. Tömören úgy jellemezhetjük az anyaggyűjtést, hogy egy született kishegyesi beszélgetett anyanyelvjárásában kishegyesi ismerőseivel egy harmadik kishegyesiről, aki híressé vált.

Adatközlőink életkor és nemek szerinti megoszlását mutatja az alábbi, 1. számú táblázat. Iskolázottság szerint a csoportban 2 általános iskolát végzett, 6 középfokú végzettségű és 10 felsőfokú végzettségű adatközlő volt, tehát a minta bizonyosan eltolódott a magasabb iskolai végzettségűek felé.

Az adatközlők életkor és nemek szerinti megoszlása

Életkor	Nő	Férfi	Összesen
20–30 év	3	3	6
40–50 év	3	3	6
60+	3	3	6
Összesen	9	9	18

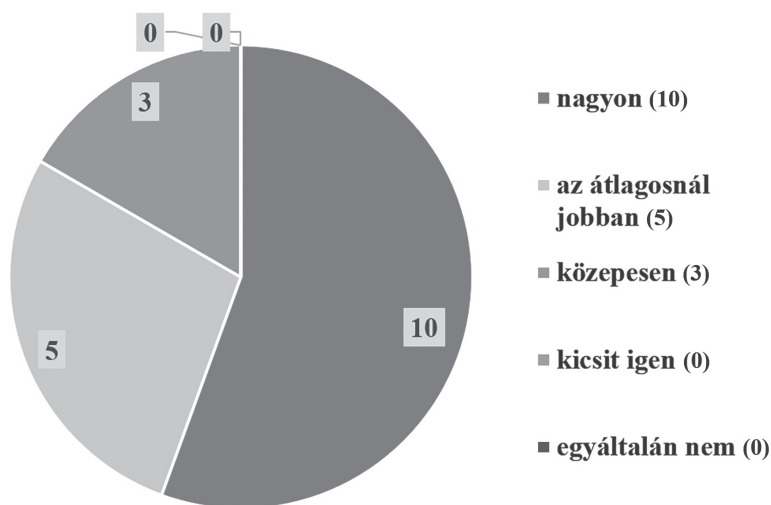
1. táblázat

A vizsgálat fő eredményei

Az adatközlők kiválasztásában alkalmazott módszertől függetlenül is szükségesnek ítéltük, hogy rákérdezzünk az adatközlők nyelvi és helyi identitására. Erre azért volt szükség, hogy eldönthessük, mennyire tekinthetjük hitelesnek válaszaikat. (Például nem releváns egy olyan adatközlő válasza R. M. kiejtésének kishegyesies jellegéről, aki maga alig pár hónapja költözött a településre.) A válaszok önbevallással születtek, kikényszerített választással.

Az 1. diagram azt mutatja, mennyire tartották magukat kishegyesinek a kiválasztott adatközlők. Válaszaikban többségben vannak az erős kishegyesi identitásra utaló választások, és azt is láthatjuk, hogy gyenge kishegyesi identitásra vagy annak teljes hiányára utaló választ nem is kaptunk. A 18 fős adatközlői csoport egészét szemlélve tehát megállapítható, hogy az adatközlők erős kishegyesi identitással rendelkeznek. Ha a „nagyon” válasz 5 pontot ér, „az átlagosnál jobban” 4-et, a „közepesen” 3-at, a „kicsit igen” 2-t, az „egyáltalán nem” 1-et, akkor elmondhatjuk, hogy a csoport 79 identitáspontot ért el a megszerezhető $18 \times 5 = 90$ -ból.

Mennyire tartja magát az adatközlő kishegyesinek?

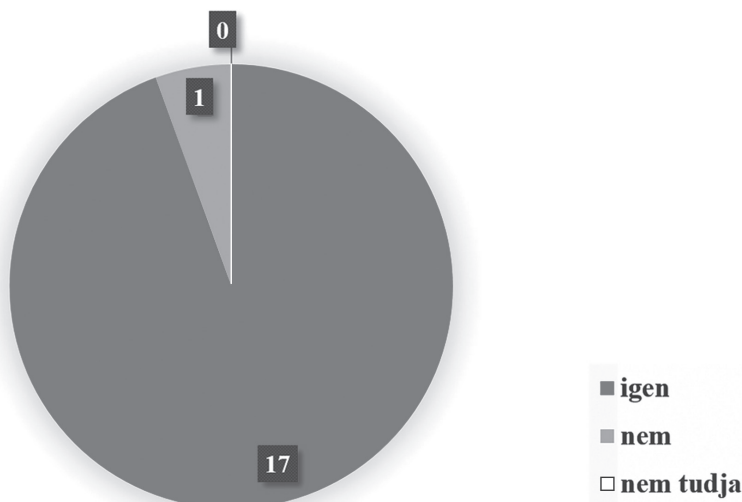

1. diagram

Az adatközlők saját beszédére is rákérdeztünk: a válaszok megoszlását mutatja a 2. diagram. Ez még egységesebb képet mutat a válaszadók csoportjáról, hiszen a 18 főből 17 állította magáról, hogy „úgy beszél, mint a kishegyesiek”. Ezzel lényegében „hitelesítettük” a vizsgálat mérőeszközét, hiszen adatközlő-

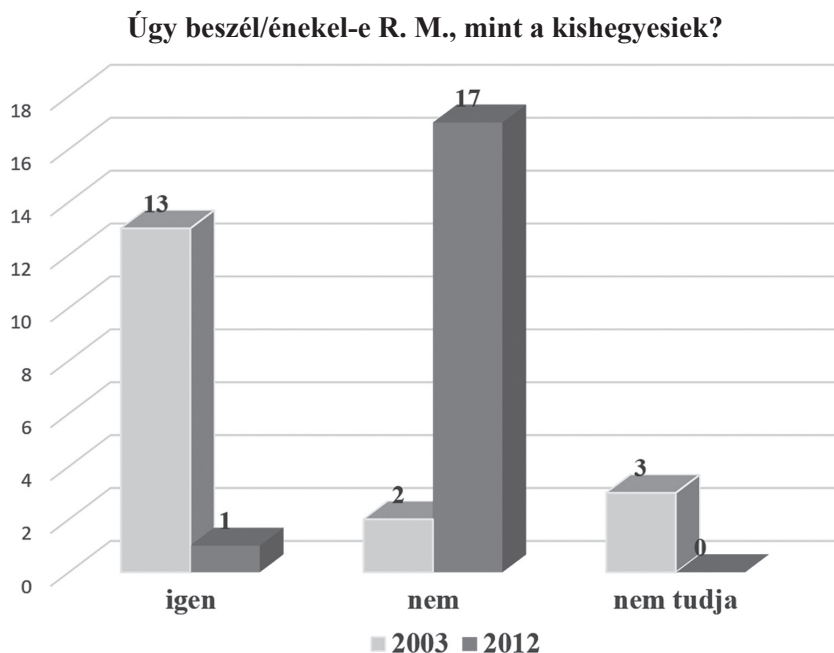
ink ítéletére hagyatkozunk annak megítélésében, hogy R. M. beszéde, kiejtése mennyire tekinthető azonosnak a kishegyesiekével. A kérdésre egyetlen adatközlő válaszolta azt, hogy ő maga nem úgy beszél, mint a kishegyesiek.

Őn úgy beszél, mint a kishegyesiek?

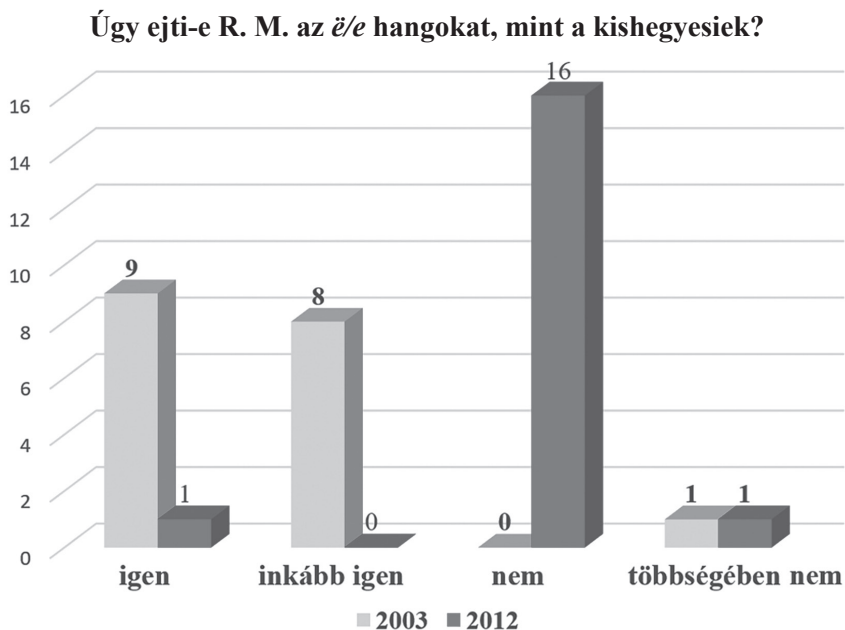
2. diagram

Az alábbi, 3. diagram azt szemlélteti, hogy mennyiben azonosítható adatközlőink szerint a 2003-as és 2012-es felvételen R. M. kiejtése a kishegyesiek beszédével. A diagram látványosan szemlélteti a két videóanyag megítélésében jelentkező különbségeket: R. M. 2003-as Megasztár válogatón készült miniinterjújának kiejtéséről 13-an állították, hogy megegyezik a kishegyesiekével, és csak 2 fő mondta ennek ellenkezőjét (3 adatközlő úgy válaszolt, hogy „nem tudja”). Ezzel szemben a 2012-es dalban csak 1 adatközlő szerint egyezett meg R. M. kiejtése a kishegyesiekével, ugyanakkor 17 adatközlő egyöntetűen állította ennek az ellenkezőjét. A 2003-as és a 2012-es kiejtés megítélése olyan, mintha egymás inverzei lennének – ezt jól szemlélteti a diagram eltérő színű oszlopainak magassága és elhelyezkedése. Az egymástól jelentősen különböző, valójában ellentétes megítélések arra utalhatnak, hogy valami jelentősen megváltozott R. M. kiejtésében 2003 és 2012 között. Ezt a kérdőív egy másik kérdése is segíthet a későbbiekben tisztázni.

3. diagram

A 4. diagram a YouTube videómegosztó kommentjeiben legtöbbször említett kiejtési sajátosságra, az *e* hangok ejtésére vonatkozó adatokat foglalja össze – összevetve R. M. beszédhangjait a kishegyesi átlaggal. A 2003-as felvétellel kapcsolatban 9 adatközlő azon az állásponton volt, hogy R. M. úgy ejti az *e*-ket, ahogyan a helyiek, és további 8 válaszadó is azt képviselte, hogy „inkább igen”. Ezenkívül egy „többségében nem” válasz érkezett a kérdésre, és senki nem volt, aki kategorikusan elutasította volna, hogy R. M. beszéde megegyezik a helyiekével az *e/ë* hangok ejtése szempontjából. Ezzel a képpel éppen ellentétes az, amelyet a 2012-es zeneszámra vonatkozó adataink mutatnak: 1 adatközlő maradt, aki úgy észlelte, hogy R. M. kiejtése megegyezik a helybéliekével, ezzel szemben 16-an azt válaszolták, hogy nincs egyezés (itt kaptunk egy „többségében nem” választ is). Az *ë/e* hangok ejtésében tehát ismét azt láthatjuk, hogy a 2003-as és a 2012-es kiejtési sajátosságokat ellentétesen ítélik meg kishegyesi adatközlőink. A 2003-as felvételre vonatkozó válaszokban az „igen” és „inkább igen” választ adott 17 fő a megkérdezett 18-ból, míg a 2012-es zeneszám kiejtését illetően a „nem” és a „többségében nem” válaszok száma 17 a 18-ból – a két videóanyag megítélése az *ë/e* hangok ejtése szempontjából ismét inverz eloszlást mutat.

4. diagram

Az eddigi adatokból kirajzolódó kép szerint

- A) R. M. 2003-ban 18-ból 13 megkérdezett szerint a kishegyesi kiejtést mutatta, és ez igaz az *e/ě* hangok ejtésére is.
- B) 18-ból 17 válaszadó azt mondja, hogy nem a kishegyesi kiejtést hallja R. M. 2012-es klipjében.

A kérdőív végén arra közvetlenül is rákérdeztünk, hogy az adatközlő szerint változott-e R. M. kiejtése a két felvétel rögzítése közötti időszakban. Az alább olvasható válaszok megerősítik a fentebb levont következtetést, hiszen

- C) 18-ból 16 válaszadó azt mondta, hogy megváltozott R. M. kiejtése.

Az adatközlőktől megkérdeztük azt is – az előző kérdéshez kapcsolódva –, hogy véleményük szerint 1) miben vehető észre R. M. kiejtésének változása; 2) a változást inkább jó vagy inkább rossz irányú változásnak tartják-e. Ezekre a nyitott kérdésekre sokféle válasz érkezett, a feldolgozás során megkíséreljük ezeket típusokba rendezve bemutatni. Az alábbiakban elsőként az első kérdésre adott válaszokat tárgyaljuk, melyek arra reflektálnak, milyen változás történt az adatközlő szerint R. M. beszédében 2003 és 2012 között.

Az egyik gyakori választípus a kishegyesiekre jellemző kiejtés elhagyását/ elvesztését jelölte meg a változás lényegéneként – nem térve ki arra, mi váltotta föl az eredeti kiejtést. Ezt példázza az alábbi két vélemény.

- a) A15: „Az ejtismódja sokkal nyitottabb lett, felismerhetetlenné változott.”
- b) A18: „Mind jobban elhagyta a hegyesies akcentust.”

De a kishegyesies sajátosságok elhagyása mellett lényegesen többen említették azt, hogy „magyarországi” lett R. M. kiejtése:

- c) A04: „Ha fogalmazhatok így, még »magyarországiabb« lett, mint az első felvétel.”
- d) A10: „Úgy beszél, mint a tévében a magyarok, finomkodva.”

A válaszokban fölmerült az a szempont is, hogy nem pusztán „magyarországi”, hanem „pesties” lett R. M. kiejtése – erre utal A13 válaszában.

- e) A13: „átvette a pesties beszédet, a kishegyesi pedig kikopott”.

A kérdésre adott válaszok egyharmadában említették adatközlőink az *e/ë* hangok ejtésének változását, amire 6 válaszadó tért ki – példaként alább két választ idézünk a kérdőívekből.

- f) A03: „Túl nyíltak az *e-i*, szinte *á*-ra húz (palócos, ez nem jellemző a kishegyesiekre).”
- g) A16: „Főként az *e/ë* hang ejtésében.”

Vizsgálati céljaink között szerepelt az is, hogy megállapítsuk, hogyan értékeli a kishegyesi közösség tagjai R. M. beszédének, kiejtésének módosulását, éppen ezért tettük fel nekik azt a kérdést, hogy a kiejtésben végbement nyelvhasználati változást pozitívként vagy negatívként értékeli-e. A válaszok e kérdés esetében voltak a legkevésbé egyöntetűek, egyáltalán nem mutattak azonos irányba, ráadásul arányaik is tökéletes „patthelyzet”-re utalnak, hiszen a 16 értékelhető válasz így oszlik meg: 4 fő inkább pozitív irányú, 4 adatközlő negatív jelenségeként értékeli, további 4 válaszadó pedig explicit módon kifejtette, hogy ez a változás sem pozitívumnak, sem negatívumnak nem tekinthető. A jelenségre pozitívként tekintő választípust jól szemlélteti az alábbi idézet. A02 R. M. kiejtésének a sztenderdség irányába tolódása, míg A14 az „ottani” (értsd magyarországi) kiejtés szebb volta miatt értékeli pozitívan a későbbi változatot.

- h) A02: „Jónak ítélem, szebb, sztenderdebb lett a kiejtése.”

- i) A14: „Jónak tartom. Szebb az ottani kiejtés szerintem.”

Az ezzel ellentétes véleményekben sokszor fölmerül az a gondolat, hogy a kiejtés megváltozása valamiféle tudatosan tervezett folyamat, értékalapú döntés következménye. Akik így gondolnak erre, azok talán sokszor erkölcsi alapon jutnak el saját értékítéletükig, ezt a fajta attitűdöt példázza A12 és A17 válasza.

- j) A12: „Rossz, szerintem nem kéne megtagadni a tájszólását.”

- k) A17: „Én rossznak. Bármennyire régen él ott, szép lett volna, ha megtartja a tájszólását, hiszen nem szégyen az.”

A mintában 4 olyan adatközlő is volt, aki nyíltan megfogalmazta, hogy a változást nem lehet sem pozitív, sem negatív jelenséggként értékelni (tehát nem arról volt szó, hogy nem tudták megítélni), ezt a válaszadói magatartást szemlélteti A16 véleménye. A05 kiemelte, hogy ezek szükségszerű változások, ezért nincs értelme minősíteni őket (A05).

- l) A16: „Nem hiszem, hogy egyértelműen jónak vagy rossznak lehet ezt megítélni.”

- m) A05: „A környezet hatására történhetett a változás, ami érezhető, ezt nem nevezném rossznak, inkább érthető dolognak, ha az ember más közegeben él.”

A kérdőív legutolsó, két kérdést magában foglaló egysége azt kísérelte meg feltárni, hogy mennyire tartja az adatközlő az énekesnőt kishegyesinek, és miért. Az első kérdésre öt válaszlehetőséget soroltunk föl, az adatközlőknek ezek közül kellett választaniuk: egyáltalán nem, kicsit igen, közepesen, az átlagosnál jobban és nagyon. A könnyebb feldolgozhatóság érdekében pontszámokat rendeltünk az egyes válaszokhoz: 1, 2, 3, 4 és 5 pontot, ugyanúgy, mint korábban. A 18 válasz feldolgozása úgy történt, hogy összeadtuk az adatközlők válaszaihoz társítható pontszámokat, és ezt a kapott pontszámot összevetettük az elérhető maximális összpontszámmal. A kérdésre adott válaszokkal maximálisan $18 \times 5 = 90$ pontot lehetett elérni, ám a válaszok összesítésével kerekén 50 pontot kaptunk, ami a megszerezhető pontoknak kicsit több mint a fele (56%-a). Az összkép tehát azt mutatja, hogy a megkérdezett kishegyesiek nem tartják nagyon erősen maguk közül valónak az előadót. Itt érdemes arra is visszautalni, hogy a csoport önmagának adott identitáspontjainak összege 79 pont volt. Az nagyon izgalmas kérdés, és bizonyosan nem kizárólag nyelvi tényezők határozzák meg, hogy R. M. esetében miért alakult így a 18 adatközlő véleménye. Ebben a kérdés-körben társadalom-lélektani tényezőket is szükséges volna bevonni a vizsgálá-

latba, hiszen az adatközlők jelentős hányada nyelvhasználaton kívüli érvekkel támasztja alá az első kérdésre adott válaszát. Mint például A14, aki „közepe-sen” válaszát így indokolta:

- n) A14: „Adományokkal mutatja ki a szeretetét a falu irányába, de nem sűrűn van itthon.”

A miéltre a második, nyitott kérdésre adott adatközlői reflexiók azonban mégis szolgálhatnak releváns válaszokkal a nyelvészeti vizsgálódás számára is. Vizsgálatunk szempontjából lényeges sajátossága a nyitott kérdésre adott válaszoknak, hogy 8 olyan válaszadó volt a 18 fős csoportban, aki a második részkérdésre adott szöveges válaszában magára a nyelvhasználatra utalt: 6 fő a *beszéd* főnevet vagy a *beszél* igét használta válaszában, ketten pedig a *kiejtés* szót. Alább idézünk néhány indoklást a nyelvhasználat és a kishegyesiekhez tartozás összefüggésével kapcsolatban.

- o) A11: „Publikusan a kiejtése teljesen »magyaros« lett.”
p) A12: „Már elveszítette a jellegzetes hegyesies_beszédét.”
q) A17: „Szerintem őbenne még mindig ott van valahol az az igazi ízes hegyesies beszédű Magdi.”

Bár az idézett gondolatokat az első kérdésre adott különféle minőségű válaszok indoklására mondták el adatközlőink, ezek a szöveges válaszok lehetőséget nyújtanak egy igen fontos következtetés levonására: a megkérdezett kishegyesi adatközlők a beszédet és a kiejtést említették leggyakrabban, amikor arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy miért tartanak vagy nem tartanak valakit kishegyesinek, azaz maguk közül és közé valónak. Ez egyszersmind azt is mutatja, hogy a legtöbbüknel ez a szempont merül föl az elsők között, a közösséget, az adatközlők csoportját egészében kezelve pedig ez az egyik (ha nem a) legfontosabb szempont. Ez pedig empirikusan bizonyítja, hogy a laikus beszélőknek a lokális identitásra vonatkozó fogalmi elképzelései igen szoros kapcsolatban állnak a nyelvhasználattal, azon belül pedig főképpen a kiejtés módjával. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt sem (mielőtt túláltalánosítanánk megfigyelésünket), hogy a beszédnek, a kiejtésnek az indoklásokban való gyakori(bb) megjelenését motiválhatta maga a mérőeszköz, a kérdőív, illetőleg az annak jellegéből következő feladathatás is. A vonatkozó 6. kérdés előtt ugyanis legnagyobb arányban és hangsúllyal a nyelvhasználatra vonatkozó kérdésekre válaszolt az adatközlő – aki ettől a tényről bizonyosan nem tudta gondolkodását teljességgel függetleníteni az utolsó kérdés megválaszolása során.

Összegzés

Az első, 2003-as felvételen hallható kiejtést a válaszadók nagyobb része azonosította a kishegyesivel: 13 adatközlő a 18-ból. Ezzel szemben a második videóanyagban hallható kiejtést a válaszadók túlnyomó része (18-ból 17 adatközlő) nem tartotta azonosnak a kishegyesivel. A két felvételt összehasonlítva a válaszadók többsége (18-ból 16) úgy értékelte, hogy megváltozott R. M. kiejtése a két szereplés közötti időszakban: véleményük szerint köznyelviesebb, magyarországasabb lett, és ez az *e/ë* hangok ejtését is erőteljesen érinti. Ezek az adatok nagyon meggyőzően bizonyítják R. M. kiejtésének megváltozását. Arról nagyon megoszlik a megkérdezettek véleménye, hogy ezek a változások pozitívan vagy negatívan értékelendők: ugyanannyi válaszadó tartotta pozitívumnak, mint ahányan negatívumnak: 4-4 fő. Ugyanakkor vannak, akik szerint egyáltalán nem szükséges őket értékelni, mert szükségszerűen, a beszélő egyén akaratától függetlenül következnek be.

A Mennyire tartja R. M.-et kishegyesinek? kérdésre adott válaszokból arra is fény derült, hogy a beszéd, a kiejtés alapvető fogódzó és támpont a válaszadók számára, és hogy ez talán még a tetteknél (például adakozás a település javára) is fontosabb tényező annak megítélésében, hogy valakit mennyire tartanak kishegyesinek, azaz maguk közül valónak.

Irodalom

- Deme Andrea. 2015. *Az énekelt magánhangzók fonetikai elemzése*. Doktori disszertáció, ELTE. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/demeandrea/diss.pdf> (2025. márc. 14.)
- Deme Andrea – Grácsi Tekla Etelka – Markó Alexandra. 2016. Különleges beszédképzési módok: éneklés, suttogás, gége nélküli beszéd, hasbeszélés. In *Fonetikai olvasókönyv*, szerk. Bóna Judit. 33–48. Budapest: ELTE Fonetikai Tanszék.
- Molnár Mária – Sinkovics Balázs. 2015. Nyelvjárás a nyilvános térben – egy közéleti szereplő beszédeinek nyelvjárásiassága. In *Nyelvelmélet és dialektológia 3*, szerk. É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla. 211–222. Budapest–Piliscsaba: Szent István Társulat.
- Németh Miklós. 2021. From phonetic perception to language ideologies. Reflections on the pronunciation of a Vojvodina Hungarian singer. *Tanulmányok* 62 (1): 57–74.
- Preston, Dennis R. 1989. *Perceptual Dialectology: Nonlinguists' Views of Areal Linguistics* (Topics in Sociolinguistics, 7). Mouton: De Gruyter.
- Szabó-Gilinger Eszter – Kontra Miklós. 2011. Gomolfelhő és ánticiklon. In *A csitári hegyek alatt: Írások Sándor Anna tiszteletére*, szerk. Kozmács István – Vančóné Kremmer Ildikó. 207–213. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem.

URL1 <https://www.fon.hum.uva.nl/praat/> (2024. jún. 4.)

URL2 <https://www.youtube.com/watch?v=fPywN xuKvv4> (2024. jan. 20.)

URL3 <https://www.youtube.com/watch?v=ydPwn3Hpn80> (2024. jan. 20.)

ASSESSMENT OF THE PRONUNCIATION OF A HUNGARIAN SINGER FROM VOJVODINA IN HER HOMETOWN

Our research is based on the findings and practices of perceptual dialectology (see Preston 1989) and folk linguistics, with the central question of how ordinary speakers relate to linguistic diversity and language change, and to what extent they are aware of the heterogeneity and changes in their mother tongue. The primary focus of our study is whether any changes have occurred in the pronunciation of the singer from Vojvodina after she became a media figure and a famous performer in Hungary, covering an approximately ten-year period. The methodological novelty of our research lies in addressing this question not through phonetic measurements but by relying on the linguistic judgments of ordinary speakers from Kishegyes. For example, we base our conclusions on their opinions regarding whether Magdolna Rúzsa pronounces vowels in a Kishegyes dialect or in a standard manner in certain recordings. Additionally, we examine to what extent the changes in the singer's speech are consciously recognized by local dialect speakers and how they react to and evaluate these changes. We also explore how and to what extent our respondents associate the pronunciation characteristic of the settlement with local identity in their thinking: how much they perceive changes in the singer's pronunciation as a violation of solidarity.

Keywords: perceptual dialectology, Voivodian dialect, pronunciation, singer

STAVOVI O IZGOVORU VOJVOĐANSKE MAĐARSKE PEVAČICE U NJENOM RODNOM KRAJU

Što se tiče metodologije istraživanja, rad se oslanja na rezultate perceptualne dijalektologije (Preston 1989), koja u fokus stavlja pitanje kako se govornici odnose prema razućenosti svog jezika i jezičkim promenama, odnosno, u kojoj meri su svesni heterogenog svojstva i promena koji se manifestuju u njihovom maternjem jeziku. Glavno pitanje na koje ovaj rad nastoji da odgovori jeste: da li je došlo do promene u izgovoru pevačice iz Vojvodine, Magdolne Ruže, nakon što je postala medijska ličnost i poznata interpretatorka širom Mađarske? Analizira se njen govor u intervalu od približno deset godina. Metodološka inovacija ovog istraživanja jeste u tome što se na postavljeno pitanje ne traži odgovor pomoću fonetičkih merenja, već se sud zasniva na proceni govornika Malog Idoša, odakle pevačica potiče. Na primer, oslanjamo se na mišljenje lokalnog stanovništva u vezi sa pitanjem da li na pojedinim snimcima Magdolna Ruža samoglasnike izgovora svojstveno dijalektu svog

rodnog mesta ili onako kako standard mađarskog jezika nalaže. Zatim analiziramo i u kojoj meri su govornici izvornog dijalekta svesni promena koje su nastupile u izgovoru pevačice i kako oni reaguju na njih, odnosno kako ih vrednuju. Bavili smo se i pitanjem kako i u kojoj meri ispitanici u svojim razmišljanjima povezuju izgovor karakterističan za njihov dijalekat sa lokalnim identitetom: u kojoj meri promenu u izgovoru pevačice smatraju nekom vrstom odsustva solidarnosti.

Ključne reči: perceptualna dijalektologija, vojvođanski dijalekat, izgovor, pevačica

A kézirat beérkezésének ideje: 2025. jan. 15.

Közlésre elfogadva: 2025. márc. 7.